

KURMANCÎ

rojnameya taybetî ya Enstîtuya kurdî ya Parîsê li ser pirsên zaravê kurmancî

Min ew nivîstî ne ji bo sahibrewacan

Belkî ji bo biçûkêd Kurmancan

Ehmedê Xanî
(Sedsala XVII)

Termên rojname û rojnamevaniyê

kurdî	tirkî	fransızî	ingilîzî
helbest, şîr	şîr	poème	poem
kuncnivîsar, quncnivîsar*1	köşe yazısı	billet, rubrique	column
kuncnivîs, quncnivîs	köşe yazarı	billetiste	columnist
rêzenivîsar	serî yazı, dizi yazı	feuilleton	series
stûn	sütun	colonne	column
rêz	satır	ligne	line
tîprêzî	dizgi	typographie	typography
tîprêz	dizgici, tipograf	typographe	typographer
çap	baskı, basım	impression	printing
çap kirin	basmak	imprimer	to print
çapxane	basımevi	imprimerie	printing house
xwendevan	okuyucu	lecteur	reader
belavkirin	dağıtım	distribution	circulation
belavker	dağıtımçı	distributeur	distributor
weşanxane	yayınevi	maison d'édition	publishing house
weşandin	yayınlamak	éditer, publier	to publish
prîtûkfiroş	kitabçı	libraire	bookseller
pirtûkfiroşî	kitabçılık,	librairie,	bookshop,
	kitapçı dükkanı	métier de libraire	booksellership
heyber, mijar, babet	konu, mevzu	sujet, matière	subject
têm	tem, tema	thème	theme
naverok	içerik, muhteva	contenu	content
fihrîst*2	indeks, fihrîst	index	index
berg	kapak	couverture	cover
kiras	şömiz, karton	chemise	jacket
	kaplama gömleği		
nîmînende, nivêner*3	temsilci	représentant	representative
nîmandin, nivênanandin	temsil etmek*4	montrer, représenter	to show, to represent
nîmûne	örnek, misal	exemple, échantillon	example, sample
arîkar, alîkar	yardımcı, muavin	assistant	aid, assistant
rûpel raxistin	sayfa düzenlemek	mettre en page	to make up, to lay-out
rûpelraxer	sayfa düzenleyici	metteur en page	page maker, compositor
rûpelraxeî	sayfa düzenleyicilik	métier de metteur en page	compositorships

*1. kuncnivîsar, quncnivîsar: ji ber ku li hin deverên Kurdistanê **kunc** (kuncik) û li hin deverên dinê **qunc** tê bi kar anîn û Kurmancên ku **kunc** bi kar tînin ji **qunc** tê nagihîjin, herwekî yên **qunc** bi kar tînin ji ya dinê fêm nakin, me di pêşnyara herduyan de ji fayde dît.

*2. fihrîst, pêrist: **fihrîst** gotineke farisî ya kevin e. Ev gotin di hin ferhengên bi kurdî yên kevin de **fihrîst** û di hinan de ji **pêrist** derbas dibe ku di nav Kurdên rojbelat (îran) û yên başûr (îraq) de ya dawî bêtir belabûyî ye.

*3. nîmînende, nivêner: **nîmînende** di nav metnên kurmancî de û di **Hawarê** de gelek hatîye bi kar anîn. **Nivêner** di nav kurmancîya xwarê (sorani-mukriyani) de tê bi kar anîn ku ev **nivêner** bi awakî guharî û welat **nûner** derbasî kurmancîya jorê biye û bi vî awayî ji aliyê hin kesan ve tê bi kar anîn.

*4. Kurmancên ku **nîmandin** bi kar tînin, piranî ji bo **nîşan dan, şarî dan, raberkirin** û hwd dibêjin. Lê me ew li vir di maneya di derceya didu an de bi kar anîye.

Civîna Berlînê

Civîna payîza 1988an li Berlînê di roja 27 teşrîn 1988an de bi vekirina serekê Enstîtuya kurdî ya Parîsê, Kendal Nezan, dest pê kir. Serekê Enstîtuyê ji bo hevalên nûhatî yên ve civînê, behsa bingeh û awayên civînê kir û mazeretên hevalên vexwendî yên ku ji ber hin sedeman nikarin beşdarî ve civînê bibin, pêşkêşî zanîna hevalên amadebûyî kir.

Di civînê de Khosrow Abdollahî (Selmas), Muzefer Begzade (Şikakan), Mustafa Düzgün (Dersim), Xelîl Dihokî (Dihok), Huseyin Sado (Hesîçe), Reşo Zilan, Mûsa Kaval (Hekarî), Rojen Barnas (Diyarbakir), S.Rêwing (Sêrt) û Derwêş Ferho (Mêrdîn) beşdar bûn.

Serekiya civînê, her weke berê, bi awayê ku bi dorê rojê yek bike, ji Reşo Zilan dest pê kir.

Civîn, li gora bernameya xwe, li ser pirsên jêrîn xebitî: termên rojname û rojnamevaniyê, navên cihan, sistema îdarî ya Îranê, kurmancîya Dîwana Melayê Cizîrî û ya Cigerxwîn û hin xalên gramerê (lêkerên hevedudanî).

Ewê civîna bihara 1989 giraniya xwe bide pîrsa termînolojiya hiqûqî. Ji bo amadekirina van peyvên hiqûqî komek ji hiqûqnasên kurd hatîye pêk anîn û ewê di mehên pêşiya me de li ser vî pîrsê bixebite.

KURMANCÎ

FERHENGOKA

Dîwana Melayê Cizîrî

Amadekar : Rojen BARNAS

Ev ferhengoka piçûk a ji Dîwana Melayê Cizîrî, perçekî ji rêzxebata berhevkirina gotinên kurdî ji klasîkên kurmancîya jorîn e.

Çerçewa ve xebatê berhevkirin û hîlbijartina gotinên kurdî yên di nav nivîsarên klasîkan de mayî ne. Ev gotin ji aliyê hin kesan ve bêne zanîn ji mixabin ji aliyê piraniyê ve nayên zanîn; ew li hin herêman bêne bikaranîn ji li herêmên mayî yên welat hatine jîbîrvekirinê. Yaxut hin ji van gotinan di nav axleb Kurdên Tirkîyê de wek gotinên tirkî têne zanîn.

Di berferehkirina zimanekî de rîya belkî dijwar, lê ya esasî, berhevkirina gotinên eslî yên wî zimanî: 1) ji afirandinên wî yên klasîk; 2) ji folklorê devkî û 3) li sahayê ji devê xelqê ye. Di pey de, ji bo hewcedariyên nû yên ziman, gehîneka "gotin çekirînê" tê; ku gava meriv bi endaze û bi baldariyê hûr û xurt herket neke, dêlva kêr gihandinê wê ziyaneke giran bigihîne ziman, di ziman de bibe sedemê anarşiyê mezin. Lewra beşa zimannasî ya Enstîtuyê

<p>di civîna xwe ya pêşîn a Barselonayê de vê rêzexebebatê wek xebateke bingehîn û berdewam pejirand û da ber xwe.</p> <p>Ev ferhengoka berpêşî we kirî xelesa diduyan a vê rêzexebebatê ye ku herwekî hun pê dizanin xelesa pêşîn ferhengoka Mewlûda Melayê Bateyî bû û ji aliyê mamosta Reşo Zilan ve hatibû amade kirin. Xebata li ser Şêx Ehmedê Xanî, Cegerxwîn û klasikên me yê dinê di çerçewa bernameya xebatê di dorê de ne.</p> <p>Di berhevkirin û hilibijartina gotinên vê ferhengokê de min ji nusxeyên Dîwana Melayê Cizîrî , çapa ji aliyê mamosta Hejar ve amadekirî, esas girt. Lê wê bi çapa Misrê, bi ya Stokholmê (Zeynelabidin Zinar û M.Emin Narozî pêk anîne) û bi hin xezelên dîsa bi alfaba kurdî-latînî ji wergerandina Qedrî Cemil Paşa di Hawarê de muqayese kir.</p> <p>Di xebata li ser maneyên gotinan berhe- ma bingehîn çapa mamosta Hejar e. Di pey de xebata mustereke e ku ji aliyê beşdarên civîna Bruksel û Berlîlê kêmasî hatine rast kirin. Ji aliyê</p>	<p>tesbîtîkirina hatina orijîna gotinan ji çavkaniyên jêrîn hatiye istifade kirin:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Ansiklopedîk Lûgat Ferit Develioğlu 2) Okyanus Ansiklopedik Sözlük, Pars Tuglaci 3) Persian-English Dictionary, Steingass 4) Ferhengên kurdî û erebî/fransîzî/rusî <p>Di <i>Dîwana Cizîrî</i> de ji bilî kurdî, gotinên ku bi selê xwe çînî, erebî, farsî, tirkî, yûnanî û hwd gelek in. Ji ber vî çendî di hilibijartin û tesbîta gotinên kurdî de civîn ihtimameke gelek mezin nişan daye şaşiyek piçûk çî ye, neyê kirin.</p> <p>Di sêwirandina wê ferhengokê de min li gora pîvanên jêrîn gotinan hilibijart : a) Gotinên ku îro ji aliyê piraniyê ve nayên nasîn; b) Gotinên ji aliyê rastnivîşîn (imla) an bilêvkirinê (telafuz) de têvel in; c) Gotinên ku ji roja Cizîrî heta niha neguhirîne wekî xwe mane.</p> <p>Li hember maneya her gotinê, ji bo numûne dayinê, me malîkek ji <i>Dîwanê</i> daniye da ku xwendevan bizanibe ev gotin li ku derê û bi çî awayî derbas dibe. Hin gotin hene ku li hem-</p>	<p>ber û di pey maneyê de <i>bnr.</i> dinivîşîne ku maneya wê «binêre» li gotina di pey de bi tîpên reştîrîn nivîsandî. Herwekî : «dav: dafik; <i>bnr.</i> li bend. Ku dixwazin ka gotina «dav» di kîjan malîkê de derbas dibe, divê li gotina bend-binêrin. Li ber wê gotinê malîkek ji zezeleke Cizîrî heye ku gotina bend-tê de hatiye bikaranîn.</p> <p>Ev xebata pêşkêşkirî bi gotina rastî ne ferhengok e, lê ferhengoka ferhengokê ye. Ji bo ferhengokeke temamî divê hemû gotinên bikaranînî tê de hebin. Ji bo biservebûna edebiyata klasîkî ev pêwîst e, lê îro ne helîz e. Ji ferhengokeke kurdî ya <i>Dîwana</i> wî dîsa divê hemî gotinên kurdî yê ku wî bi kar anîne tê de hebin, lê ev jî xebateke ferehtir divê ku niha li dervayê mebesta çerçewa xebata me dimîne. Di çerçewa van herdiwan de ev ferhengoka pêşkêşkirî, ku gotin caîz be, têtîka ferhengokê ye. Lê hemî gotinên pêwîst tê de hene, ji derva nemane.</p> <p>Hêvidar im ku bi kêrî têtîkîpêbiran were Rojen BARNAS</p>
--	---	---

<p>A</p> <p>afêrin: bijî “Rustem û Cemşîd û Xalid, Hemze ya şêrê Eli Afêrin ya şehsiwarê turk û rimbazê ereb”</p> <p>al'al: helale, lale “Sunbul bi sema têt û gulana perde dirandin Bişkiftine al'al û hişîn bûne terazin”</p> <p>amanc: armanc “Bendeyê sadiq seher amancî reştozê xwe kir Min bi qewlê dijîman det ber xedengan bê sebeb”</p> <p>awaz: deng, sewt “Ney dût e hebîbê me çî feryad û fixan kin Wê guh li zemîra dil e awaz çî hacet?”</p> <p>ax: erd, xwelî “Ji axa asîtanê mistekî bîn Li daxan da bibînim xweş seba tîz”</p> <p>azar: êş, eziyet, sancî “Alî ji derdê dîl dikit herçî ku dî azarî çerx Derbê li nîva dil didit lami’ sîfet nûbarî çerx”</p> <p>B</p> <p>bac: wêrgî “Cuhtê Hebeşan bi turfet-ul- ‘eyn Anî qederek ji Espehan bac”</p> <p>bal: nik, cem “Li bal ‘ilmê te me’lûm e ji jînê min tu meqsûd î Fidayê canê me dê can bit di qesda wesl û dînê da”</p>	<p>balîn: balîv, balgeh “Da nale û ahên me ji dil seh bikirî Wer guh bide hindavî serê balînê”</p> <p>ba Xoy: bi Xwedê “Bendeyê ba Xoy bivê dê meyli sîm û zer nekit Da ‘etaya padîşahan bê hed û ejmar bit”</p> <p>bazîn: leyistîn, baz dan, revîn “Çerx e felek û melek dibazîn Şemsun we kewakibun we ebrac” “Li ber çogan û kaşûyan ji derba Turk û Hîndûyan Dibazim herwekî goyan dema ew têne meydanê”</p> <p>behîtin: helandin “Cewra te behîtin û cefaya te perîtin Qurbanî te bim guh bide carek gilehê min”</p> <p>bejn-afêrî: bejna ku bi naz dimeşe “Da xef nebit bejn-afêrî mey hate şehkasa surî Mînet ku îro dîm-durî dîsa şeraba nab da”</p> <p>belazîz: gezîze, sunbula daristanê, ya kûvî “Ku lê têt ew qebaya asimanî Letîfa şeng û nazik wek belazîz”</p> <p>belg: pel; <i>bnr.</i> li perr</p> <p>benda heyderî: xişrê li ser kofiyê “Kewkeb û qewsê qezeh lu’luê benda heyderî Tên tewafa zulf û xalên dilrubayê rast û çep”</p> <p>bend: girtî, dîl, girêdayî “Dil bendê dava zulfekê keftî kemenda ulfêkê Hel fi yed-îl meftûnî şey ew key fe esne’ ya feta”</p> <p>ber ve: ber bi</p>	<p>“Ber ve şerqê di seher westayin Hîndûyên rojperest in çep û rast”</p> <p>ber: kevîr, seng “Çi eser dê li berî xare bikit qetreyî ab Qelemê me bi dosê qetreyê zuha dê çî kit”</p> <p>berî: sade û hêsa “Girişme û raza berî ‘arif venabin lê derî Hetta di nêva agirî ew xef nebit perwane reqş”</p> <p>berx: birca karîkê, birca berxê “Heyheya reqş û semaya te çî xweş bestîye çerx Ku di burcê bi sema têtê li ser destê xwe berx”</p> <p>bestîn: girêdan, rapêçan; <i>bnr.</i> li berx</p> <p>bexşîn: ‘efûkirin, dayin “Yek bûse bexşî ewwel bi îhsan Axir li min kir curm û xeramet”</p> <p>bext: îqbal, talih “Zuhre û ‘îqda sureyya keşşîfî bûn ew di şerq Sayeya bextê me dayê ma li ser perde û nîqab”</p> <p>beyhûde: bêhûde “Kes bi dada me nepirsit gileh û dad çî kit Te nebit dadresek beyhûde feryad çî kit”</p> <p>bêgav: tim, bêwext “Aşîqan bêgav lew kalîn ji dil têtên şubhê re’îd Wan ji bala lê dibarin wek brûskan remz û naz”</p> <p>bêt û ret: were û here “Her mecala ew di cengê bêt û ret her carekê Rast û çep de bêxîtin, sed bi mizraq û qeseb”</p> <p>bêvîr: nexweşê li ber mirinê, ji hêz keftî</p>
--	--	--

"Herçî bêvîrê ku navê dilberê bêtin li ser Xweş dibit hadir di gavê bê guman û şubhe ye"

biçîn ver: li berê biçîne (deyne)

"Enqa ne şikara kes e davan tu biçîn ver Dava ku enqa tu vedî badî hewa girt"

binosîn: em vexwin

"Heyata dil meya baqî binosîn da bi muştaqî

Ela ya ey-yuhes-saqî edir kes'en we nawil ha"

biretin: herin, biçin; *bnr.* li bêt û ret

biste: bê tirs, bê şerm, bê teklîf

"Were xanim bikuj biste bi xencer Melê, emma bi destê xwe-y mubarek"

bişkô: bişkôk

"Çing-çinga bişkoan awaz û dengê zer-goan

Sed melayik guh didin ber wê newayê rast û çep"

bişkoj: xonçegul, xonçe

"Sehergeh endelîb mest in ji bihna werd û bişkojan

Şubeh tûtak û goyînan dinalîn em di firqê da"

biwar: bihart

"Weh ku bê şahid û mehbûb te umrê xwe biwar

Karekî rabe bike weqt e ku êvar e dereng"

biwerîn: werîne, bîne

"Veke lêvê û ji nivê biwerîn qend û nebat

"Ji lebe le'le şekerbêj û ji şeker meke behs"

bînahî: ronahiya çav, qudreta dîtîne

"Şukur bînahiya min hat û Ye'qûb dîde rewşen bû

Bi bûya Yûsîfê Misrî li Ken'anê beser peyda"

bîz: kerahet, xweparêzî, xwe jê girtin

"Xebais-teb' e, jehil seg-sirişt e Yeçîn ew ker ji canan lew dîkit bîz"

bîzî kirin: hez nekirin, xwe jê girtin

"Bîzî dîkit ji qencan ji remz û naz û xencan Qedre gulana çî zanî ? Kerbeş divêt kerê reş"

buxçe: baxçê gulana

"Me ji buxçe ya yar zeyyînî bê pîrs yek sêvek çînî

Web'ma ceney tû centeyî elqet'eley ye cînyeta"

butperestî: pûtperestî

"Etwarê 'îşq û mestî, esrarê butperestî Teqîrê sed rîwaret nakit ji bo kifayet"

C

cerg: ceger

"Mehbûb û reyhan pur gulav ker kir li min cerg û hinav

Zehra helahlil bû di nav lew saqî ew cul-lab da"

cuht: cot, *bnr.* li bac

Ç

çelek: xwarbûna wekî serê çoganê

"Êsir kirim zulfa çelek ew horiya şubhet melek

Tîr dan ji reştözên helek mecrûhê qewsê purweşîn"

çember: xekek, daîre, muhasere

"Xef da me cama kewserê şîrîn-qed û leb şekkerê

Bayê seba da çemberê hatin sema şetrî û lef"

çendan: ewçend

"Zehrî derdê mezin firqet ciger sot ateşî da dil

Cîhê sebrê nema çendan ferec min dî di sebrê da"

çengal: çengel

"Sur şîrînê, nazenînê, kuştîme nakit yeçî-nê

Wê bi çengala evînê dil ji min bir dil ji min"

çeper: mewzî, sîper

"Tîr sed têne ciger sîne li ber maye çeper

Ji dil û cergê kul û sîneyê ker-ker meke behs"

çerx: daîre, xekek, felek

"Hin zerî ne pur sur in, serbiperr in dêm-dur in

Min ku di çerxê we dî sebr û qerar im nema"

çevandin: tewandina wek çemberê

"Ez dibêjim dê li min dîsa ceger sed pare kin

Wê bi mîzan herdû şîrazî çevandin mahî new"

çîn: xekek, badok, kurîşk

"Çîn çîn kirin zulfên siya kesk etlesê dîba qeba

Îdî nişan nabin xuya têkel kirin lazim seba"

çogan: golf; *bnr.* li bazîn

çokar: xizmetkar

"Her serê dewlet hebit dê her di nêv benda te bit

Herkesê 'aql bitin dê her di çokarê te bî"

D

dabiristin: rêz bi rêz bûn, sef girêdan

"Zengiyana cewşen vebestîna pêşberî coqa Hebeş

Dabiristin yek bi yek çûn ber fiwayê rast û çep"

dad: hawar, edalet, medet; *bnr.* li beyhûde

dane: tene, tane

"Canê xwe meke daneyê dava ku vedayî Ahû-sîfet ew pê hesya rahî xeta girt"

dav: dafik; *bnr.* li bend

der dest: di dest de

"Ji du'ayê qedehek der dest e

Her seher mestî me'yî-nabî du'a"

derbend: bender, liman

"Xasî teşrîfa te bin derya û derbendê ecem

Da xelatên her seher sed zerkeş û mex-mûr bê"

destgîr: hamî, alîkar

"Destgîrê te nebit Xidrî 'înayet li qedîm Nagehî abî heyatê bi du esker Elyas"

destûr: îzin, îcaze

"Ji ser dîmê nîqab avêt û destûra tewafê da

Bi se'yê beyt û îhramê û min eswed ziyaret kir"

derîn: dayin

"Qehweya telx digel zehrî helahlil biderî Me ji destê te mîbarek şeker-amîz e xweşab"

di gavê de: di cih de, tafilê

"Xedenga firqetê re'd e dilê ew xefletê lê dit

Dibêjim wer cebel bit ew bi ker bit wê di gavê da"

digel: pê re, *bnr.* li derîn

dihnerim: ji hinartinê; dişînim

"Her seher dihnêrim ez cana bi ahan ra ji dil

Barek-el Bari bi 'îs'adîn 'eleyha yewma 'îd"

dijwar: zor, zehmet

"Sar dibit dil ma bi sed cewr û cefayan zerreyek

'îşq teb'et-nar e hingî dê biçît dijwar bit"

dilgeşte: dilmayî

"Dilgeşte me ji dêrê naçim kinîştêyê qet Mihrabê wê bi min ra wer da biçîne

Lales"

dîdar: yê dîtî, rû, dîtin

"Kuştîyên dîdar û dînê bê xeta her deh-sed in

Her seher dîsa ji nû va têne kêrê sed celeb"

dîl: esîr

"Dîl me hezar in te di bendê we lê Leyse lena 'enke mecalu bedîl"

dîm: dêm, *bnr.* li bejn-afêrî

dîn: temaşe, dîtin, *bnr.* li bal

dojeh: cehenem

"Ger ji wê hoî siriştê 'îşweyek îzhar bit Dê bibit narî Xelîl-ul-lah û DOJEH sar bit"

dos: dewş; *bnr.* li ber

E

eger: heke

"Bi Qur'anê bi ayatê eger pîrê xerabatê Bibêjît secde bin latê murîdên wî dibin qatî"

Ehremen: xwedayê tarî û xerabiyê yê zerduştîyê

"Ehremen te'limê dabû Ebyedî dest tê hebû

Pur bi vê te'lim û rayê hatibû çûbû xîtab"

ejmar: hejmar
 “Lê şehîdên te bi ejmar bi xencer kuştî
 Hê neçû xûn ji birînan sed û heftad û
 du leş”

endaze: qiyas, pîvan, usûl
 “Remzên te di canan ne bi endaze di raz
 in
 Heryek bi hezar reng rewanê me dixwa-
 zin”

er: eger
 “Ji Hafiz qutbe Şîrazî Mela fehî er bikî
 razî
 Bi awazê ney û sazê bibin ber çerxê
 perwazî”

Erjenk: pirtûka wêne ya Manî pêxemberê îranî
 “Bi sîmavê bi zêravê tu rojê neqşekî
 bavê
 Ku da Erjenk ji wê navê li ber rojê nebit
 perde”

erzen: erzêng, çene
 “Katibê neqşê qudretê zêrî reşandî ser
 xetê
 Erzen û dîm û cubhete pê neqqîşand û
 kir nuqet”

eşkere: aşkera, aşîkar
 “Belko dîwar bi guh bin bi Xwedê kî bi
 Xwedê
 Bi tu rengî nekirî êşkere esrafî hudûs”

ev reng: bi vî awayî
 “Hat der ji burc û penceran dil girt û da
 ber xenceran
 Ev reng e halê dilberan lew ‘aşîqan xûn
 bûn ceğer”

evistin: evîn
 “Agir di ab û gil diket qelban ji qelban
 hil diket
 Metqeb di can û dil diket daîm evistin
 karî çerx”

F

find: mûm
 “Fîraqa dilbera rind e behîtim ez wekî
 find e
 Musilmanik di rê min de xeber bit balî
 sultanê”

fira: yê pîr an zû difire
 “Me û nesîm xweş pence têkra wê diçin
 wek teyr vêkra
 Behsê zulfâ yar pêkra bûn ‘îşqê pur fira
 ye”

firişte: melek
 “Hûr û firişte kê weh dîn nazik û xob û
 sur şîrîn
 Dîmê nimûne ber bikin sûretê çîn numa
 xelet”

fûr bûn: fûrîn, kelîn, bilçîn
 “Her derê ne’lê feres şubhet boraqê
 vêkevî
 Çêsmeyê heywan ji ew erdê mubarek
 fûr bî”

G

gaz: kelbetan
 “Serwî-nazê serfirazê şubhê zêr remz
 mecazê
 Dame ber çakûç û gazê dil ji min bir dil
 ji min”

gazinde: gazin, gazinc
 “Şakîssîlahî her dem bi kuştina Melê bit
 Gazindeyan ji kê kim, ji kê bikim
 şikayet”

gerçî: herçend
 “Şerhê halê min Mela narit beyadê hê
 tamam
 Vê sewadê gerçî her dem jê birin sed
 întîxab”

gerd: xwelî, toz
 “Suhtim ez pêta evînê têk biwam gerd û
 heba
 Inne lî ayatî sidqîn kane fi haz-en-neba”

gerden: cihê sîng û stû digihîjin hev
 “Wê şepalê misk-xalê dîmdurê gerden-
 şemalê
 Cebheta biskan sema lê dil ji min bir dil
 ji min”

gestin: gez kirin
 “Gestîme xelq û ‘eqrebê mest im ji
 şewqa xebxebê
 Tali’ tinê me d’kewkebê îro ‘eqarîb têne
 der”

geşt: gerr, seyran
 “Buxçeya sorgul di geş tê çiçek û reyha-
 nê reş tê
 Dilrubayan têne geştê sunbûlan ta ta
 sema ye”

gêra: guhart, guhirî
 “Feyza ‘ulûmê hikmet cama sedef ku
 gêra
 Me j’destê muxbeçan dît bi mishef û bi
 ayet”

gil: herî
 “Her gil û seng dibitin zêr bi tedbîrê
 hekîm
 Qabiliyet ku nebit hikmetê ustad çi kit”

gileh: gilî, şikayet; *bnr.* li behîtin

gîrfî: hebsî
 “Dilberê serdarê xûban ez nizam agah
 heyê
 D’hebs û zîndanê esîr girtiyê dermande
 ye”

go : gog; *bnr.* li bazîn

goş: guh
 “Goşî bi ‘amê me de terkî mudamî me
 de
 Ekserûhum fi xuma exlebûhum fi ‘ema”

goyger: gobaz, yê xweş bi gogê dileyize
 “Textê di mîr û begleran meydanê coqa
 goygeran
 Eslan û cotê meyxuran mey dan şeraba
 saxerê”

goyîn: cureke balinde ji malbata pepûkê; *bnr.*
 li bişkoj

gulav: ava gulan; *bnr.* li cerg

gunbed: qube
 “Wê bi sed pencereyan daye şu’aya
 qîdemî
 Gunbedî îşqê li ser kursiyê dewwarî
 hudûs”

H

heçî: herçî
 “Heçî firqet nedî hîcran nebê min dax û
 key lê ne
 Ji bil derbê di hîcranê fîraqa rûh û can
 kê da”

heç wekî: herwekî
 “Secdeya ber eswedan nadim bi sed
 hec-ekberan
 Sond bi wan zulfan û xalan heç wekî
 bêjim we ye”

hela: hê, hêja, hele
 “Pur min ji vê çerxê Mela kêşane afat û
 bela
 Ebleh bibînim wî hela herçî ji dil bit yarî
 çerx”

hema: tafilê
 “Teşbîhê bi cedwel me di nêv ateşî îşqê
 Dil qelbê heqîqet bit û iksîrê hema girt”

hempa: emsal
 “Li min pîrsek bi dildarî dibit hempayê
 dîdarê
 Vewestayim di ferwarê li ‘ebdê xwe ke
 fermanê”

henarîn: şandin, hinartin
 “Qasid bi meqsûda me hat ba mujde û
 emr û berat
 Nişan hinarîn hem xelat şehzadeya gul-
 gûn qeba”

heriftin: roxandin
 “Lew heriftim ez ji meylê şubhetê sihlê û
 seylê
 Muhteb û ‘îşqa di Leylê ez kirim yekser
 pilox”

hevdeng: emsal
 “Zerîfê nazikê şengê sifethorê perîrengê
 Bi rojê ra tu hevdengê du reştozên
 siyehrengê”

hevotîn: fêr kirin
 “Hostayê ‘îşqê dil hevot ser ta qedem
 hingî disot
 Remza en-el-Heq her digot bawer bikin
 Mensûr e dil”

hey û hey: timî û daîm, hê jî
 “Qedehek taze ji ‘îşqê di ez el de me
 hekîmê
 Jê dinoşin hey û hey hê bi xwe cama
 me lebaleb”

hilê: (roj) hilê
 “îd e û hebîbê neyr e lê yan dê bi qur-
 ban bî Melê
 Ya Reb bibînim roj hilê sikkîn di dest
 qessabê da”

hindav: raser; *bnr.* li balîn

hingaftin: lêdan, îsabet kirin
 “Kûsê ku hingaft bi şahî li text

Padişehan neqdi rewan dan xerac”
hingî: ewçend; *bnr.* li hevotin
hir: hire, vira, vê, vêder
 “Er ne hudhud ji Seba bêt û wekî bayê Seba
 Dê ji hir ku bigehit dest ve peykê here-mê”
hol: topa ji kulav an ji potik çêkirî; binêre li gogê
 “Mîr û Kurmanc li holan qederekî westane
 Lê di nivê bi sef û tîpê ereb hatine ceng”
hosta: osta; *bnr.* li hevotin

J

jehrî: bi jarî
 “Zulfên bi tew şîrîn leban jehrî ne şubhet ‘eqreban
 Lê min ji biska pur girî îro tinê girtin du ta”
jeng: zeng
 “Newaya mutrib û çengê fixan avête xerçengê
 Were saqî heta kengê neşoyin dil ji vê jengê”
ji rengê: mîna, wekî, bi mislê
 “Me ra j’ewwel çî bir xamê kişand axir bi bednamî
 Ji rengê Se’di û Camî ji şuhret pê hisîn ‘amî”
jih: tîla sazê muzîkê, rûdiyê zirav
 “Ger şubhetê perwane di bezmê te çî sed ger
 Sed nale hezar rengî wekî çeng û jihê min”
jiha: ejdeha
 “Zinhar e kesê dest bibit erqemê serwê
 Bê ‘işweyê le’lan ne bi teslîm jiha girt”
ji: umr, temen
 “Muhbet û mihnet di zor in hub dibêmin bê şek bela ye
 ‘Umr û ji xweş pê diborin sotin û derd û cefa ye”

K

kalîn: nalîn; *bnr.* li bêgav
kan: xezîne, ciyê maden û xwê jê derxistinê
 “Kan bi gewher çî bikît gewher eger pak nebit
 Tu besîret te nebit sîretê ecdad çî kit”
karsaz: jêhatî, yê ku kar pêk tîne
 “Sed baziyan ev huqeqbaz tînit bi hîle karsaz
 Geh geh ku naz e û geh niyaz sehhar û pur mekkarî çerx”
kas: piyan, kase
 “Herçî rengê te bivêtin xwe bibinî lillahî
 Nezerê wer bide kasê çî xweş ayîne ye kas”

kaşû: kaşo, darê serkaşo yê çoganê; *bnr.* li bazîn
kemend: tayê serî bi hilboq; *bnr.* li bend
ker kirin: perçe kirin; *bnr.* li ceng
keyber: kêra mezin, birîn
 “Mîn di dil kovan hezar in dax û keyber bê hesab
 Mihneta werdên bi xar in wên di dil da sed nîşab”
kezeb: cegera reş, mêlag
 “Xefletê ew keşşîfî şîr dest bi dest hatin ceger
 Go xebînet ya Mela miskîn Melê ker kir kezeb”
kêmxew: qumaşê qedîfe ku xew (pûrt)ên wî kêmin
 “Nazik letif gerden zerif lebsê şerif kêmxew qedîf
 Mîn di bi wext ew nîk-bext îro li text fexfûrî bû”
kilox: qafê serî
 “Dest nehêlim ez ji dinê şubhê Ferhad û Şîrîne
 Wer ji ber ‘işq û evîne min di rê çit ev kilox”
kok: xweşik, bi edeb, mukemel
 “Tu bimeş kok bi ser derê qesrê
 Bi xwe kokî li şah û qeyser ke”
kovan: derd û hesret; *bnr.* li keyber
kûre: hêtûn
 “Fa’îlek lazim e da fi’l û eser peyda bit
 Ger tu heddad nebit kûreyê heddad çî kit”
kûze: cêrê avê
 “Tu şerabê bi xerabê bi nehingan deh demî
 Dê kifayet bi çî rengî me bikin kûze û tas”

L

lê miştin: tê gevizandin
 “Bi derbên xenceran kuştin bi xwîna sohrî lê miştin
 Di çîna sunbulên qîşt in me dil pur misk û mawer de”

M

meger: wisa ku, halbûkî
 “Meger şîrîn bi wê şîraniyê bû
 Ela şems-ul melahet qed tuşarek”
meyfiroş: şerabfiroş, meyxanecî
 “Muxbeçeyên meyfiroş her seherê tîn sema
 Badexwiran noş noş mane li dorê cema”
misrî: şûrê destkariya Mîsrê
 “Xencer û tîr û teber barîn şîbih berq û brûsk
 Misriyan lami’ ji elmasan didayê rast û çep”
mîst: kulmekê, kulmek bi dev re; *bnr.* li ax

N

naçar: bêçare
 “Hey’eta keyf û kemê bê keyf e keyfa arif e
 Dê bimînit ger nebit naçar bê tiryak rûh”
napak: neqenc
 “Cami ‘işqê paki rûhani tuhûra batin e
 Ê nenosî her we ma hetta ebed napak rûh”
neşem: nikarim
 “Mey ber kefê meşha sefê soza defê da qerqefê
 Husna li dem wesfan neşem herçî dibêm jê dûrî bû”
neynik: eynik
 “Gerçî her daîm ji mihrê neynika dil bedr e min
 Wek hîlala subhe tîm ez carinan bim napedîd”
nihe: niho, niha
 “Te divê dawî birî bit nihe da
 Bibirim ser bi du enguşt meqes in”
nima: nişan dan, temsîl kirin; *bnr.* li vê ra
noş bit: afiyet bit
 “Herkesê camê ji destê wê binoşit noş bit
 Ê ji wî destî nenosî zehrî bit lê ew medam”
noşin: vexwarin; *bnr.* li napak
nuhtin: îsabet kirin, hingaftin; *bnr.* li suhtin
nûbar: berê nû teze, cureke kevanê bû ku pê çend tîr bi hev re dihatin avêtinê.
 “Gezmeyek qewsê şevîn aşîq bi nêva dil kevî
 Dê ji can destan bişot xasma kevan nûbar bit”

P

payan: dawî
 “Husn û cemalê canan nadêritin tu payan
 Herçî nebit bidayet esla nehîni nihayet”
pehnî: pehnayî, rastayî
 “Pehniya wê çerx û dolaba dinê
 Nîsbeta erbabê ‘îrfanê xelet”
pencere: pace, şîbak
 “Wê bi sed pencereyan daye şu’aya qidemî
 Gunbedî îşqê li ser kursiyê dewwarê hudûs”
pergar: pergela xêzkirina çenberê
 “Kes di li lewhê sîne qet neqşek ve hafî bê xelet
 Herdem ji nû yek taze xet tavête der pergar xet”
perhîz: xwe parastina ji hin xwarin û vexwarinan
 “Şem’ê ser nûr nadirî ger ew nekit perhîz dil
 Zewqê cama îşqê nakit ger nekit îmsak rûh”

perr: polik û pereyên xîşirê xemilandinê
 “Şetrî û zulf û belg û perr hemyan li dêm de’we û şer îlan li sewa bûne ger ‘eqreb xuyan ez her teref”

perwane: perperoka li dora çirayê digere, aşiç; *bnr.* li berî

pertew: ronî, purtew
 “Heyf di qeyda xak û gil bit arifê çalak rûh Dê mucerred bit ku pertew dit ji nûra pak rûh”

peyda: hasil; *bnr.* li bînahî

pêt: alav
 “Brûska batîni da dil di pêti sîne wê wer bû
 Ku dê bêtin tebîta dil di nav wê nar û pêtê da”

pilox: bizotê agir
 “Lew herifim ez ji meylê şubhetê sihlê û seylê
 Muhibet û ‘işqa di Leylê ez kirim yekser pilox”

pîrê muxan: pîrê meyxanê, serekmelayê zerduştî
 “Xizmeta pîrê muxan dê kit kesê meq-sûd e mey
 “Şîşe û cama zucaî yê divêt dê ret Heleb”

poşîn: pûşî giredan, xêlî kirin
 “Ji wê camê dinoşim ez
 Seher lew ney li hoş im ez
 Ji ‘amê lê dipoşim ez
 Bi can her lê dikoşim ez”

pur sur: cazib, dilkêş
 “Hin zerî ne pur sur in ser bi perr in dêm dur in
 Min ku di çerxê we di sebr û qerarim nema”

pur: pîr, gelek; *bnr.* li cerg

Q

qe: hîç
 “Ji lebê le’lê şeker yar qe nekir pursa Melê
 Misriyan gezme reşandin ku kişandine elmas”

qeyser: împarator, kayzer, çar; *bnr.* li kok

R

rimbaz: leşkerê bi rim şer dike, hostayê rim bikaranînê; *bnr.* li aferîn

rîşî: gulik
 “Netrik û tayên bi rîşî ê di zêr in pê ve wişî
 Min du fêris dîn di pêşî mirwet û insaf yox”

ruswa: rezil, bê îtibar
 “Ruswayê ‘işqê tenha ne ez bûm
 Kes di zemanan hub bê melamet”

S

saye: hîmaye, alikarî, siyanet, sî; *bnr.* li bext

seng: ber, kevir; *bnr.* li gil

serbiperr: ya ku tûncik û temorik bi perrîkê zêr in; *bnr.* li pur sur

sermal: pêçeya li serî tê pêçanê.
 “Sosinên taze û muşkên walan
 Bes perîşan ke li ser sermalan”

serw: selwî; *bnr.* li jiha

seywan: şîwan
 “Erzê halê min bigota yê bi ‘inwanê edeb
 “Asîtan bikra ziyaret çetr û seywan û tunab”

sêgah: cureke meqamê muzîkê ye ku zuhdeke xurt û hizneke aşkere distirê.
 “Lillah were saqî bi du caman me ciwan ke
 Mutrib bi defê ra bide sêgah û şebabê”

sîne: sîng, dil
 “Rast û çep têne ceger sîne kulab
 ‘Er’erên şengî dilestin çep û rast”

suhtin: sotin, sewitandin
 “Bi narê firqetê suhtim ji ferqê ser heta pê da
 Xedenga xefletê nuhtim ji berqa lamî’a tê da”

sunbul: simil; *bnr.* li geşt

suxte: feqeh, şagirt
 “Go suxte murada xwe ji min telbe ke îro
 “Min go ji kerîm telbe û daxwazî çî hacet”

Ş

şahbaz: bazê spî
 “Ew dilê min wek kebûter nabitin kes lewme ket
 Lew di vê torê we da keftî me dîn sed şahbaz”

şahîn: şahbaz
 “Teyrê dil bê tem’ekî nayête dest şehzadeyan
 Qûşçiyê şahîn di destê dê dibê azar bit”

şahnuşîn: şaneşîn, balkon
 “Şahnuşînên nazikan zayî mekin
 Da nebîni dil bi xanê xelet”

şehsiwar: şahê siwaran; *bnr.* li aferîn

şek: lédana bi çoganê
 “Mislê goy bê ser û pa bûme li ber derb û şekan
 Lew bi çoganê cefa ya xwe ji dil hûrî kirin”

şeng: bi kêf, bi şîpîl; *bnr.* li belaziz

şepal: bejna lihevhatî û xwînsîrîn, ferxê şêr
 “Xwîn ji dil co co rewan tê wek ‘eqîq û erxewan tê
 Lê ji dest selwa ciwan tê ew şepala şeng û şox”

şetrenc: setrenc
 “Di meydanê şîfîn xencan bi çerxên

mislê şetrencan
 Turaba ber piyê qencan zabad û ‘enber-rên gerd e”

şîret: nesihet
 “Xelqno li min kin şîretê ew dilbera zêfîn kemer
 Min di di halê xefletê hat der ji burcê wek qemer”

şîşe: şûşe; *bnr.* li pîrê muxan

T

tar: çenbera pehn a ji dep an metal; tara deholê
 “Tu ji ber perdeya wehmê were der da bibihî
 Çi newa tete bi sed nexme ji ew tarê hudûs”

teba: tev de
 “Sebr û qerarim ku bir can û ceger hûr dikir
 Zulmê we reng kî dikir can dibir û dil teba”

tenha: tenê, xalî; *bnr.* li ruswa

tepanî: bi serî de anîn, tûşî kirin; *bnr.* li wer ne

terazin: mêrg û çayira li keviya; *bnr.* li al’al

tewizandin: givaştin, xemilandin
 “Nesrîn û binefşe tewizandin
 Mawerd direşand şûşê ‘ac”

teyîn: tewîn
 “Tiliyên nazik şemalîn min li ser çehvên xwe malîn
 Talibê werdên bi xal in dil di vê fikrê teya ye”

tê werbûn: çeng kirin, êriş kirin
 “Cin û teyarek me di wer bû di min winda kirim
 Dame ber pence w kulaban hilfirandin wek ‘uqab”

têkel kirin: tevlihev kirin
 “Wajîgûn dewrê numa min çerx û bayê lewleban
 Kewkeban seyra muxalîf girt û têkel kir hisab”

tinê: tenê; *bnr.* li jehrî

tîp: deste leşker, deste siwar; *bnr.* li hol

tu: hîç; *bnr.* li kan

tundî: tîjî, tîjî (gurr)
 “Da me şehzade bi destê xwe mubarek qedehek
 Ne xubarek ji xumarî û ne tundî û ne xeş”

tûle: cewrik, dêlik
 “Ku tûlê asitanî dûr nekî êdî ji dergahê
 Ji ba Xwo vî rucû nakîn di babê lutt û rehmê da”

tûtak: tûtî, dûtî
 “Sehergeh ‘endelib mest in ji bihna werd û bişkojan
 Şubeh tûtak û goyanan dinalîn em di firqê da”

U

umid: hêvî

“Bi umîda te humayê ne Melê tûr veda
Wer temaşayê cihan bûye hemî tûr û
şebek”

V

vajî: ters

“Munqelib min dî menazil vajî ew seyrê
dikin
Yek bi yek xwîn jê dibarin atêş û lem' û
şîhab”

ve: ecêb, veh

“Ve Melê sur periya hûrî sifet
Sed melek destî be dest in çep û rast”

vebestin: xwe rapêçan

“Zengiyar cewşen vebestin pêşberî coqa
Hebeş

Daberistin yek bi yek çûn ber liwayê
rast û çep”

vejîn: ji nû ve jîn

“Ji remza dîlberê dîsa li min hatin vejîn
derd e

Di lebsê tariyê min dî xwiya bû ew
siyah-çerde”

vemal: bimale

“Zulf çûne ser nûra zelal carek were
bayê şîmal
Biskan ji ser demê vemal zulfan ji ber
cotê esed”

vestestan: sekinîn, rawestan; *bnr.* li hempa

vexwendin: dawet kirin

“Bi tûlên asitanî ra vexwendim mîr bi
dergahê

Bi vî çavî hebîb dîtîm şukur ev şefqê
Mewlê da”

vêk ra: pê re

“Zuhre rengê mal û xurşîdê ji bala wê nîma
Lew du kewkeb çûne vê ra istîwayê rast
û çep”

vêk ketin: yekdiğer bûn, bûne yek

“Vêk ketin şems û zuhel îro di burca
‘eqrebê
Seyf çû destê merîxê mulkê dil lew bû
xerab”

vêkra: bi hev re, bi hevûdu re

“Bi werdan zeyyînî gulşen çîmen da
lale bişkiftin
Binefş û çiçekan vêkra şefeq da yek di
rewdê da”

vi: bi

“Şox û şepala meyperest ew zalima
hişyar û mest
Vê nameyê xef dî vi dest fi teyyiha
neşrun-neba”

vîn: îrade

“Husn û cemalê xwest evîn vêkra di yek
zatî civîn
Nûra qedîm bû ‘îşq û vîn wan li êk naz
û ‘îşwe da”

W

wajîgûn: berevajî, bê oxir; *bnr.* li têkil kirin

we: weha; *bnr.* li pur sur

weh ku: wisa ku; *bnr.* li biwar

werhatin: gevizîn

“Bi dama muhbetê bend im xedenga fir-
qetê dil nuht

Bi şubhê murxê nîm-besmel di hev wer
têm di xwînê da”

wer ne: heke na

“Setweta Leylê yeqîn Mecnûn tepand
Wer ne Qeys nakit beyabanê xelet”

westan: muhlet dan, navbir, man, rawestan

“Ber vi şerqê di seherê westayin
Hindûyên rojperest in çep û rast”

wêran: kambax

“Alemek wêranî zulfên te ji rengê ‘enberê
Çerx û perwazê didin carek li bayê rast
û çep”

wîşî: gûştî; *bnr.* li rîştî

X

xak: erd, ax

“Da di çesman min werîna xakê her wek
tûtiya
Ya hebîb pê lê nihayî baniya wê ew
turab”

xal: nuqte, deq

“Bi xalên werd û nesrînan ji Qudret xet
kişandî lê
Bi terha nêrgîza ‘êlî sehergahan nesîm lê
da”

xasma: nemaze; *bnr.* li nûbar

xemrevîn: ya xemên meriv direvîne, yar
“Xema ‘îşqê perihîtim ez hebîba xemre-
vîn kanê
Seraser têk behîtim ez ji derdê firq û
hîcranê”

xêlî: pûşîya ser rû

“Li ber rojê bibit xêlî binêrim qameta ‘êlî
Qedîf û zerkeş û têlî zebad û misk û
‘enber da”

xunav: aviya li ser gul û giya

“Li gulên tey’ terr û nazik ku seher girtî
xunav
Di ebarîq û qinînan ji hesed suhtî gulab”

xwe spartin: tewekul, îtimad

“Kor e xwe nasîpêrit carek bi dest deli-
lan
Ebleh çi kit tewafê nabînitin berê reş”

Y

yeksan: beranber, wekhev

“Ê bi Xîdrî ra divê avê heyatê bit nesîb
Dê bi se’y û cehdê yeksan bin li bal wî

roz û şeb”

yekta: bê emsal, li ser tayekî

“Nisbet perî zîba ye ew wek nêrgîza
yekta ye ew
Ya men rea xillî fe hel yuşbî bî şey’în
qameta”

Z

zehr: zar, uslûba peyvîvîne

“Bi zehrê xwe î şerîf xwendim ku xiz-
metkarî dêrînî
Te pur cewr û cefa dîne silûk û se’y û
cehdê da”

zend: milê jêrin, ji enîşkê heta qevdika dest

“Wan dest û zend û sa’idan mey dane
şeyx û zahidan
Mestî bi çêşmê şahidan ew nêrgîza sey-
rab da”

zengar: kesek, sewz

“Herfên ji qudret nuqte pur madarê
hewza le’l û dur
Ev rengî kê dî weh bi sur qudret-nimûn
zengar xet”

zengî: zencî; *bnr.* li vebestin

zerbaf: qumaş an perçeyên ji hevdayên zêr têkel
“Zulfa siyah ‘enber bike xemlê ji zêrê
zer bike
Zerbaf û dîba ber bike misk û gulavê lê
reşin”

zervav: kanaryaya

“Reyhan û sunbul tê hene sed çiçek û
gul tê hene
Zervav û bulbul tê hene ew baxçeya
gulzar xet”

zergo: guharê zêrin; *bnr.* li bişko

zerkes: li ava zêr xistî

“Wer guh de çeng û nayê şîrîn ku bèn
semayê
Camê binoşe vê ra çi sade û çi zerkes”

zêrav: ava zêr

“Bi sîmavê bi zêravê tu rojê neqşekî
bavê
Ku da Erjeng ji wê navê li ber rojê nebit
perde”

zînar: eman ha!; *bnr.* li jiha

zîwer: xişir, tiştên xemlê yên ji zêr

“Zêr û zîwer dikirim celbê qulûban haşa
Husn û sur zatî nebit qameta meyyad çi kit”

zox: zoxav, kêman

“Ah û oxên min ji dil tèn lê ji ber tîra
qizil tèn

Yan ji kovanên di kul tèn jê dizêt her xwîn û
zox”

(dumahîka *Termên rojname û rojnamevanîyê*)

raxistina rûpelan	sayfa düzenleme	mise en page	make-up, making-up, lay-out
montaj	montaj	montage	setting
sekreter	sekreter	secrétaire	secretary
beşdar	katılan	participant	participant
beşdarî	katılım	participation	participation
tevkâr	katkîda bulunan	contribuant	contributor
tevkârî	katkî, kat- kîda bulunma	contribution	contribution
hevkar	işbirlikçi, iş arkadaşı	collaborateur	collaborator
hevkarî	işbirliği	collaboration	collaboration
xwudan, xwedî	sahib	propriétaire	proprietor, owner
Xwedê, Xuda	Tanrı, Allah	Dieu	God
wergerandin	tercûme etmek	traduire	to translate
werger/wergerandin	tercûme	traduction, action de traduire	translation
wergêr	mütercim, çevirmen	traducteur	translator
wergerandî	çeviri, çevrili	traduit	translated
wergêrî	çevirmenlik mütercimlik	métier de traducteur	translatorship
tercuman, paçvan	tercûman	interprète	interpreter
paçve, tercume	tercûme (tercûmanlık)	interprétation	translation
tercumanî, paçvezanî	tercûmanlık	interprétariat	interpreting
arşiv	arşiv	archive	archive
rast kirin	düzelte, tashih etmek	corriger	to correct, to read (proof)
rastkirin	düzelte, tashih	correction	proof-reading
rastker	düzelteci, tashihci	correcteur	proof-reader

JI PIRSÊN GRAMERA KURDÎ

Mîr Celadet BERDIRXAN
& Roger LESCOT

KETINA FONEMAN Û SIVIKBÛYÎN*

Yek ji xasîyetên zimanê kurdî ew e ku timî sivikbûyî û wecîyê digere. Ev meyl li nemaze di hevoksaziya (sentaksa)1 vî zimanî de tê dîtin. Emê di paragrafên jêrîn de bibînin ew çawa xwe di qanûnên fonetîkê2 de nîşan dide. Her gotinekî kurdî, bi veguherîneke xwezayî (tabîî), hingî diçe kurtir dibe, hin bi hin hejmareke ta mimkin mezin a dengên xwe davêje, ta ku bibe yekîyê (yekheceyî). Ev veguherîn geh bi avêtina hin elemanan, geh bi vekîşînê3 dibe. Emê yek bi yek li van her du awayan binêrin.

KETINA DENGÊRAN

Em dizanin ku dengdêrên e û î, gava ku nêzî dengdêrên dirêj bin pişcar dikevin. Va ne hin minakên (mîsalên) din ên ketina dengdêrên kurt û dirêj:
Rizyang, giyayek, ji bo *rizyanik*.
Dargerîng, giyayek ku xwe li daran dipêçe,
ji bo *dargerînek*.

Argûşk, keviyê paşîn ê çena jêrîn, ji bo *alîgûşk*.
Parxan, ji bo *parûxan*.

KETINA DENGARAN

Piştir çend dengdar bi hev re dikevin ji bo ku gotin siviktir bibe:

a) Di nava gotinan de.

Mînak: *Desgeh*, ji bo *destgeh*.
Domam, ji bo *dotmam*.
Desmal, ji bo *destmal*.
Cênîk, ji bo *cêndîk*.
Bîçeng, ji bo *binçeng*.
Cihar, ji bo *cehwar*.

b) Di dawîya gotinan de. Gelemperane

ji her du dengdêrên dawî ya diduyan wînda dibe.

Mînak: *Yeksem*, ji bo *yeksemb*.
Por, ji bo *port*.
Ben, ji bo *bend*.
Berçav, ji bo *berçavik*.
Erzîn, ji bo *erzînik*.
Gir, ji bo *girs*.

Lê çend mînakên ketina dengdara pêşî, ya ji her du yê dawîya gotinê, ji te dîtin:

Mînak: *Zengelok*, ji bo *zengelork*.
Pêpik, derece, ji bo *pêping*.
(ji pêpeling).

KETINA KOMÊN FONEMAN. Di gelek gotinan de, dengdêr an dengdêrên bi serê xwe na lê çend fonem bi hev re wînda dibin. Guhêrandinên wîlo gelemperane dogitînen ku sê an bêtir kîteyên (heceyên) wan hene de xwe nîşan didin û di xwazî ew bikin du - an sê kîteyî.

Mînak: Di dawîya radera (infinitiva) lêkeran (fîlan) de - *ayîn dibe - an*.

- *ihan*
Nêrîn, ji *nihêrîn*.
Gurçîk, ji *gurçîlik*.
Ar, ji *agir*.
Tevnepîrk,
tora pîrhevokê, ji *tevna pîrikê*.
Zêrker, ji *zêringer*.
Parsû, ji *peransû*.
Mestir, ji *mezintir*.

Vekîşîn. Emê fonemên vekîşînê di du koman de ji hev veqetînin:

a) ên ku berhemên rashatinên tesadufî (daçek û pronav, pêşlêker û lêker, hwd.) ne.

b) ên ku bi awayekî timî di nav gotinan de xwe nîşan didin. Encama wan hemûyan ew e ku hin komên sabît ên ji dengdêran (gelemperane yê kurt) û ji dengdaran pêkhatî wînda dibin, cihê xwe ji dengdêrên dirêj ên yekta re dihêlin.

Di tabloyên jêrîn de me teşeyên (formên) ku di hin devokên çiyayî yê bi awayekî giştî kevnaperêztir (Botan, Hekarî, Behdînan û heta Tor Abdîn) de mane û peyvên devokên destê dane ber hev. Hejmar û lihevkerîna van mînanan wisa ne mirov dike teoriyek çêke û bêje ku ev veguherîn di pêşveçûna sîstema dengî ya kurdî de qûnaxek nîşan didin.

Nivîsarên klasîk ên kevn ên li ber dest kêmin û kêma faîde ne ji bo teyî da vê teoriyê: em hê li hêviya çapên wan ên zanistî ne û ji xwe di wan de gelek peyvên erebî û farisî hene.

a, yek di şûna komên *-eh-*, *-we-*, *-ebe-*, *-ebi-* de xwe nîşan dide.

Mînak: *Kanî*, ji *kehni*.
Patin, ji *pehtin*.

Danû, ji	dehnû.
Daşik, ji	dehşik.
Canî, ji	cehnî.
Ra, ji	reh.
Bajo, ji	behjo. (fermana ajotin).
Bavêje, ji	behvêje. (fermana avêtin).
Bawer, ji	beher (bawer kirin).
Şar, ji	şehir.
Panî, ji	pehnî.
Paîz, ji	pehîz.
Fam, ji	fehîm.
Xastin, ji	xwestin.
Xwar, ji	xweher.
Par, ji	behir.
Tal, ji	tehil.
Çav, ji	çehiv.
Pan, ji	pehin.

ê, yek şûna komên -eh-, ehi-, -ej- digre.

Mînak:

Rê, ji	reh.
Bêvil, ji	behvîl.
Şê, ji	şeh.
Rêl, ji	rehîl.
Avêtin, ji	avehtin.
Mêvan, ji	mehvan.
Bêtir, ji	behtir.
Rêtin, ji	rehtin.
Çêlek, ji	çehlek.
Pê, ji	pey.
Kêf, ji	keyf.
Elêh, ji	eleyh.
Hêv, ji	heyiv.
Mêw, ji	meyiw an mehiw.

î, yek şûna komên -ih-, ihi- û -iyi- digre.

Mînak:

Tirî, ji	tirih.
Bî, ji	bih.
Cî, ji	cih.
Pêçî, ji	pêçih.
Sipî, ji	sipih. (heywanek wekî kêçê)
Sîwan, ji	sihwan.
Sî, ji	sih.
Dîtin, ji	dihîtin.
Bibine, ji	bihihne.
Rîtin, ji	rihtin.
Mî, ji	mih.
Tî, ji	tihîm.
Mîvan, ji	mihvan.
Gilî, ji	gihîh.
Bîn, ji	bihin.
Dîn, ji	dihîn.
Hiv, ji	hiyiv.

Koma -hi-, di destpêka gotinan de gelek car dibe î.

ŞANEK I. Dixuye ku koma -eh- geh dibe a geh ê.

ŞANEK II. Teşeyên paralel, destpêkî (iptidaî) an vekişî, ku di tabloyên jorîn de tînin, wekî mehvan û mihvan, ku dibin mêvan û mîvan; heyiv û hiyiv, ku dibin hêv û hîv, tînin îzah kirin

ji ber ku e û i bi hêsani şûna hev digrin an cih diguhêrin.

Mirov dikare bibîne ku buyeren vekişina peyvên biyani yê ku ketine nav kumancî eynî wekî yê gotinên bi eslê xwe îrani ne. Wekî di gotinên fehm de. keyf, eleyh. Mînakên wila di listeyên jêrîn de jî tînin.

o, yek dikeve şûna komên -uh-, -we-, -wî-, -wî-, -ihu-, -weyi-.

Mînak:

Gotin, ji	guhîtin.
Ronî, ji	rihnî.
Ronahî, ji	rihnahe.
Cot, ji	ciht.
Sotin, ji	sihtin.
Ordek, ji	uerdek.
Go, ji	guh.
Sond, ji	swind.
Kor, ji	kuwr.
Goz, ji	guwîz.
Stiro, ji	stirih.
Ajotin, ji	ajihîtin.
Movik, ji	mihvik.
Motac, ji	mihtac.
Don, ji	dihun.
Bost, ji	bihust.
Borîn, ji	bihurîn.
Xong, ji	xweying.

û, yek ji komên -wî- û pîr kêr car, ji -ih- tî.

Mînak:

Dûr, ji	duwr.
Kûr, ji	kuwr.
Qûz, ji	quwîz.
Xûn, ji	xuwîn.
Xûşk, ji	xuwîşk.
Hûr, ji	huwr.
Stûr, ji	stuwîr.
Tûj, ji	tuwîj.
Şûr, ji	şuwîr.
Şûjin, ji	şuwîjin.

ŞANEK I. Koma -ih- dikare him o him î bide wisa jî, -wî-, ku pirani dibe û, carna o dide.

ŞANEK II. Peyvên tabloyên jorîn bi pirani ji rehên îraniya kevn tînin û di wan de komên deg-dêr û dengdar hebûn, û me di mînakên jorîn de vekişina dûr, dîtin, kanî, hwd. tenê dengdêrên dirêj hebûn.

* Ev bend jî pirtûka *Grammaire Kurde*, Emir Djeladet Bedir Khan & Roger Lescot, Librairie d'Amérique et d'Orient, Paris, 1970, hatiye wergerandin.

1.hevokazî (sentaks): rêza gotinan di hevokê (cumlê) de; awa û rastekên (qaîdên) çêkirina hevokan.

2. fonetîk: beşê zimannasiyê ku bi pîrsên foneman (her yek jî dengên ziman) mijûl dibe. Fonemên kumancî di alfabeya kurdi ya latîni de bi 31 tîpan (herfan) tînin nivîsîn. 8 jî wan dengêr in: a, e, ê, î, o, u, û. 23 ên mayî dengdar in.

3.vikişin bi mana contraction, çûn ser hev, kurt bûn, kişan ser hev hatiye bi kar anîn.

JI NAMEYÊN XWENDEVANAN

Xwendevanekî *Kurmancî* ji navçeya Midyadê, navên hin gîyayan şandine.

karî: Giya ye, reng kesk, bejn 30 cm, sapê wê pan e, nîvgera wê 2 cm ye. Pelên wê wekî yê darê ne, tînin hişk kirin û tevî xwarinê dikin, tama goşt dide, bi xavî tama wê tûj e; li colê tînin (li gor Eleşkîrtî).

tîrşok: Giya ye, biharê der diçe, bi xavî tîrş e. Reng kesk, bejn 50cm, sap gilover û nîvgera wê 2 cm ye (li gor Midyadê û Eleşkîrtî).

gûriz: Giya ye, biharê derdiçe, ji bo xwarinê tînin kelandin (wekî espanax), hêk û rûn tevî dikin, bi xavî tama wê şor e, reng kesk, gava şin e kulîlkên wê pembe ne (bejn: 1cm), gava mezin dibe bejn 1 m ye (li gor Midyadê).

qahfûr: Ji sapa gûrizê tînin çêkirin, wekî teneka çopê tînin bi kar anîn (li gor Midyadê).

nûsek: Li ber avê çêdibe, wekî pelewêsk e, wekî espanax tînin xwarin (li gor Eleşkîrtî).

pelewêsk: Li ber avê çê dibe, bejn 10cm., sapa wê tînin avêtin û ji pelên wê dolme tînin çêkirin (li gor Midyadê û Eleşkîrtî).

gûlik: Mehên nîsan û gulanê derdiçe, bej, 5cm., wekî tiliyeke qalîn e, reng kesk, bi kêra tînin çinîn, tînin kelandin, hêk û rûn tevî dibe (bi tînkî çiliş).

reşik: Li ser avê derdiçe, zirav wekî sapan tînin ye, tînin kelandin û rengê reş dide, ji bo rengdana rîsê tînin bi kar anîn (nayê xwarin).

mendik: Biharê derdiçe, bejn 30-40cm., wekî cigareyek qalîn e, qaçilê ser radikin û bi xwavi tînin xwarin, tam û rengê kelenka dide.

cax: 2 tîlî pan e, bejn 20-25 cm, serê wê şax dide û tînin de çêva hûr wekî pincar heye (ew tînin avêtin), tama wê tûj e, tînin kelandin û xwarin, ji ber tîrşî jî çêdikin.

Ribês: Derbiharê dertê, di ciyê qumlxaxê de mezin dibe, koka wê li ser erdê de pel dide, sapa wê 40 cm. radibe, qaçilê sapê radikin û sapa wê bi xavî tê xwarin (tirkî ışkın).

Hevalên hêja,

Hejmara kovara we ya *Kurmancî* ya duda kete destê min. Mala we ava. Ew rojnama delal dikare kêfê her mirovekî zane jî bê.

Ez jî dixwazim hine bîr û bawerî û serdazêdekirinêd xwe bêjim, belkî we gerek bin. Em jî renga dest pê bikin: Navê renga li bal me ev in:

Sipî: çil, qerqaş, sîs, boz (hespê boz), kever, çal

Reş: qer, hemis (seyê hemis), qemer, esmer (reşê vekirî)

Sor: al, gevez, kumeyt, xanimreng

Şin: hêşin, kesk

Sût: şîrkî, şînboz

Zer: qîçik, şê, çûr, kej, çeçel, soron, narincî.

(Çend rengêd din): belek, gewr, qawereng

Têmuêrê XELÎL

Rewan-Ermenistana Sovyetî

Bêjeyên ku cihan nîşan didin

Amadekar : Mûsa KAVAL

1- Navên ku cihêkî bi awayekî giştî nîşan didin:

Weke: cih, cî, cîh (li hinek navçan "cî", "cîk" jî dibêjin).

- der - şûn
- erd - dews
- avahî - teng
- xanî - rêç
- mal
- war
- şop

2- Navên cihan ku bi arîkariya paşpirtikên istan, xane, geh, dank û ok ê tenê çêkirin;

A) ISTAN

Bi arîkariya istanê navên hinek cihan çêdibin ku li wan cihan bê hijmar ruhber û tişt hene.

Ev cih jî bo wan wek war an welat e.

- Weke:** Kurd + istan → Kurdistan
 Afxan + istan → Afxanistan
 mor + istan → moristan
 mar + istan → maristan
 gul + istan → gulistan
 dar + istan → daristan
 şehir + istan → şehiristan
 dib + istan → dibistan

B) XANE

Bi arîkariya xaneyê navên cihan çêdibin ku dorgirtî û sergirtî ne.

- Weke:** derman + xane → dermanxane
 mêvan + xane → mêvanxane
 nexweş + xane → nexweşxane
 mey + xane → meyxane
 girtî + xane → girtîxane
 çay + xane → çayxane
 pirtûk + xane → pirtûkxane

C) GEH

Bi arîkariya gehê jî navên cihan çêdibin.

- Weke:** havîn + geh → havîngeh
 seyran + geh → seyrangeh
 kêlan + geh → kêlangeh
 dirûn + geh → dirûngeh
 şer + geh → şergeh
 zanîn + geh → zanîngeh

D) DANK

Bi arîkariya dankê navên wan aletên ku cih in tenê çêkirin.

Binyatê dankê dan e û k li ser hatiye zêde kirin ji ber ku ew û rader (mesder)ên lêkerên hevedudanî jî hev bîr cihê kirin (weke: avdan, xwêdan)

Weke:

- xwê + dank → xwêdank
 av + dank → avdank
 kil + dank → kildank
 dew + dank → dewdank
 xweli + dank → xweliçdank

Ok

Bi arîkariya paşpirtika okê jî navên cihan çêdibin.

Weke:

serşo + k → serşok

çilşo + k → çilşok

(Gava rehê gotinê bi o yê biqede oya okê dikeve, k dimîne.)

- 3- hir vir }
 hê re vira } ku cihên
 hê ve vê rê } nêzik nîşan didin
 vê dê
 vê derê

- wir wê de }
 wira wê dê } ku cihên dûr
 wê rê wê derê } nîşan didin.
 wê ve

4- Bêjeyên ku aliyekî ji aliyan nîşan didin.

- alî nîkar ba
 rex la
 kêlek کنار
 mil cem dev
 tenişt nik
 teng

5- Bêjeyên ku hemû aliyan nîşan didin:

- dor hawîr
 dormandor hawîrdor
 rexanrex dorhêl
 çarnîkar dorûber
 çarrex dorali
 rastûçep derûber
 çarkenar derûdor
 çarali